

Vammaisten ihmisten apuun ja tukeen liittyvät erityispalvelut vammaislaainsäädännön uudistuksessa

Vammaisten ihmisten apuun ja tukeen liittyvät erityispalvelut vammaislainsäädännön uudistuksessa

- **Oikeilla palveluilla oikeanlaisia ratkaisuja**

Uusi vammaispalvelulaki sisältää kolme eri palvelua: valmennuksen ja tuen, asumisen tuen sekä henkilökohtaisen avun. Kaikkien palveluiden tavoite on sama: lisätä vammaisen ihmisen itsemääräämisoikeutta, osallisuutta ja yhdenvertaisuutta yksilöllisesti toteutettuna. Keino tämän tavoitteen toteutumiseksi on aina arvioitava yksilöllisistä tarpeista käsin. Tämän takia on tärkeää, että laissa on erilaisia palveluita erilaisiin tarpeisiin.

- **Mikä muuttuu?**

Uusi vammaislaki kerää hyvin erilaisista vammoista ja elämäntilanteista johtuvista tarpeista ja palveluista riippuvaiset vammaiset ihmiset saman lain ääreen. Kehitysvammalaki ja vammaispalvelulaki yhdistyvät. Erilaisten vammojen ja sairauksien aiheuttamat toimintakyvyn rajoitteet on pystyttävä ottamaan huomioon yhä paremmin. Toinen tarvitsee fyysistä apua, toinen taas toiminnanohjausta. Avun lähtökohta ja tapa toimia ovat erilaisia riippuen tarpeesta.

Samanaikaisesti toimintaympäristö muuttuu. Sote-maakuntaudistus tuottaa uudenlaisen palvelurakenteen. Mitä selkeämmät ovat palvelun tavoitteet, lähtökohdat ja sisältö, sitä paremmin vammaisen asiakas voi saada oikeutensa palveluun myös käytännössä toteutetuksi

- **Erilaisilla palveluilla turvataan parhaiten yksilöllinen avun ja tuen tarve sekä itsemääräämisoikeus**

Jokaisella vammaisella henkilöllä tulee olla yhtäläinen oikeus itsemääräämisoikeuteen ja sen toteuttamiseksi tarvittavaan riittävään apuun tai tukeen. Tie tavoitteen toteutumiseksi on kuitenkin erilainen riippuen toimintakyvyn rajoitteesta ja sen aiheuttamasta avun tai tuen tarpeesta kulloinkin kyseessä olevassa toiminnassa. Lakiluonnos antaa tähän hyvän pohjan.

Esitetyt eri palvelut voidaan tulkita myös olevan YK:n vammaisyleissopimuksen ja vammaiskomitean antaman yleiskommentin mukaisia.

Apuun ja tukeen liittyvät erityispalvelut vammaislainsäädännön uudistuksen lakiluonnoksen valossa ja sen suhteesta mm. yk:n vammaisyleissopimukseen

Oikeilla palveluilla oikeanlaisia ratkaisuja vammaispalveluissa

Sosiaali- ja terveysministeriön vammaislainsäädännön uudistus (ns. Valas-laki) yhdistää vammaispalvelu- ja kehitysvammalait. Uudistuksen tavoitteena on parantaa vammaisten ihmisten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta. Uusi vammaispalvelulaki sisältää kolme eri palvelua: valmennuksen ja tuen, asumisen tuen sekä henkilökohtaisen avun. Kaikkien palveluiden tavoite on sama: lisätä vammaisen ihmisen itsemääräämisoikeutta, osallisuutta ja yhdenvertaisuutta yksilöllisesti toteutettuna.

Mikä muuttuu?

Laki Uusi Valas-laki kerää hyvin erilaisista vammoista ja elämäntilanteista johtuvista tarpeista ja palveluista riippuvaiset vammaiset ihmiset saman lain ääreen. Aiemmin kehitysvammaisten ja muiden vammaisten erityispalveluista on säädetty eri laeissa. Lakien yhdistäminen avaa uudenlaisen lähestymistavan vammaisuuteen ja vammaispalveluihin. Diagnoosilähtöistä ajattelutapaa hälvennetään. Silti erilaiset vammat ja sairaudet aiheuttavat tietyn kaltaisia toimintakyvyn rajoitteita eri suoriutumisen ja osallistumisen osaluilla. Syntyy erilaisista syistä johtuvia palvelutarpeita, jotka tarvitsevat erilaisia ratkaisuja ja lähestymistapoja.

Toimintaympäristö: Sote-maakuntaudistus tuottaa uudenlaisen palvelurakenteen. Vammaisten ihmisten valinnanvapaus lisääntyy. Palvelut markkinallistuvat ja niitä toteuttaa yhä useampi eri taho. Mitä selkeämmät ovat palvelun tavoitteet, lähtökohdat ja sisältö, sitä paremmin vammaisen asiakas voi saada oikeutensa palveluun myös käytännössä toteutetuksi. Myös muu ympäristö (viranomainen, palvelun tuottaja, työntekijät, jotka toteuttavat palvelun, työmarkkinat jne.) ymmärtää minkälaisesta palvelusta ja tarpeesta kulloinkin on kyse.

Erilaisilla palveluilla turvataan parhaiten yksilöllinen avun ja tuen tarve sekä itsemääräämisoikeus

Jokaisella vammaisella henkilöllä tulee olla yhtäläinen oikeus itsemääräämisoikeuteen ja sen toteuttamiseksi tarvittavaan riittävään apuun tai tukeen. Tie tavoitteen toteutumiseksi on kuitenkin erilainen riippuen toimintakyvyn rajoitteesta ja sen aiheuttamasta avun tai tuen tarpeesta kulloinkin kyseessä olevassa toiminnassa. Lakiluonnos antaa tähän hyvän pohjan. Esitetyt eri palvelut voidaan tulkita olevan YK:n vammaisyleissopimuksen ja vammaiskomitean antaman yleiskommentin mukaisia. Lain toimeenpanossa on keskeistä toteuttaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden turvaa sellaisilla yksilöllisillä palveluilla, jotka parhaiten turvaavat vammaisen henkilön etua.

Avun ja tuen tarpeisiin vastaavia palveluita Valas-luonnoksen 06/17 mukaan:

	VALMENNUS JA TUKI	ASUMISEN TUKI	HENKILÖKOHTAINEN APU
TAVOITE	<p>Toteuttaa vammaisen henkilön ja hänen perheensä, yksilöllisen tarpeen mukaan:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Itsemääräämisoikeuden, 2. osallisuuden ja, 3. itsenäisen suoriutumisen vahvistaminen. 	<p>Toteuttaa vammaisen henkilön kotona asumisen tukeminen ja siihen liittyvät palvelut, yksilöllisen tarpeen mukaan:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Yhdenvertaisuuden ja itsemääräämisoikeuden toteutuminen ja edistäminen, asumisessa eri palveluiden avulla. 	<p>Toteuttaa vammaisen henkilön, yksilöllisen tarpeen mukaan:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Omia valintoja yhdenvertaisesti muiden kanssa, 2) edistäen itsemääräämisoikeutta ja, 3) osallisuutta.
SISÄLTÖ	<p>Välttämättä tarvittava valmennus ja tuki:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) tiedollisten tai toiminnallisten tai sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tarvittavien taitojen harjoittelemisessa 2) elämän muutostilanteissa 3) kommunikaatiossa 4) päätöksenteossa 5) muussa tavanomaisessa elämässä suoriutumisessa. 	<p>Välttämättä ja jatkuvaluonteisen tai vuorokauden eri aikoina tarvittava apu ja tuki päivittäisissä toimissa sekä ne palvelut, joita tarvitaan vammaisen henkilön hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi ja ylläpitämiseksi sekä osallisuuden, kommunikaation ja perhe-elämän mahdollistamiseksi.</p>	<p>Välttämättä ja toistuvasti tarvittava toisen henkilön apu:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) päivittäisissä toimissa 2) työssä, opiskelussa tai muussa osallisuutta edistävässä toiminnassa tai 3) vapaa-ajan toiminnassa tai sosiaalisessa osallistumisessa.

<p>KEINOT</p>	<p>Tavoitteet, sisältö, välttämätön määrä, kesto ja toteutustapa ei määritelty.</p> <p>Määräytyvät vammaisen henkilön asiakassuunnitelmaan kirjattujen yksilöllisten tarpeiden ja elämäntilanteen mukaan.</p>	<p>Sisältö, määrä ja toteutustapa ei määritelty.</p> <p>Määritellään asiakassuunnitelmaan kirjattujen vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden ja elämäntilanteen mukaisesti. Asumisen tuki ja palvelut voidaan toteuttaa myös henkilön omaan asuntoon.</p>	<p>Toteutustapa on määritelty. Yksilöllisen tarpeen ja elämäntilanteen mukaisesti</p> <p>1) työnantajamalli, jossa vammaisen henkilö toimii henkilökohtaisen avustajan työnantajana</p> <p>2) asiakassetelimalli, jossa maakunta antaa vammaiselle henkilölle henkilökohtaisen avun hankkimista varten valinnanvapauslaissa tarkoitetun asiakassetelin.</p> <p>3) palvelumalli, jossa maakunta tuottaa henkilökohtaisen avun palvelut itse tai sopimuksin.</p>
	<p>VALMENNUS JA TUKI</p>	<p>ASUMISEN TUKI</p>	<p>HENKILÖKOHTAINEN APU</p>
<p>VAMMAISEN PALVELUN-KÄYTTÄJÄN VASTUU JA ROOLIT</p>	<p>Palvelun toteutuksessa vammaisen on asiakkaan roolissa ja siihen liittyvä toiminnanohjaus tapahtuu asiakkaan lähtökohdista.</p> <p>Ei oikeudellista vastuuasemaa palvelun toteuttamisesta.</p> <p>Oikeus saada yksilöllisesti tarpeen mukaan tarvitsemansa tuki päivittäistoiminnoissa ja päätöksenteossa määrittelyyn.</p> <p>Läheisten rooli on keskeinen. Palvelu tapahtuu yhdessä tekemisen kautta.</p> <p>Ei voimavararajausta.</p>	<p>Palvelun toteutuksessa vammaisen on asiakkaan roolissa ja siihen liittyvä palvelun toiminnanohjaus tapahtuu asiakkaan lähtökohdista.</p> <p>Ei oikeudellista vastuuasemaa palvelun toteuttamisesta.</p> <p>Oikeus saada yksilöllisesti tarpeen mukaan tarvitsemansa tuki päivittäistoiminnoissa.</p> <p>Oikeus mahdollisimman pitkälle itse valita asuinpaikkansa ja muutoinkin vaikuttaa siihen, miten hänen asumisensa ja siihen liittyvät palvelut toteutetaan.</p> <p>Ei voimavararajausta.</p>	<p>Palvelun toteutuksessa, vammaisen joko työnantajana tai asiakkaana on aktiivinen ja vastuussa omista valinnoistaan ja oikeudellinen vastuuasema.</p> <p>Avun toiminnanohjaus lähtee vammaisesta itsestään ja päätöksistä. Oikeus saada apua itse määrittelemisään päivittäistoiminnoissa.</p> <p>Apu ei ole yhdessä avustajan kanssa suunniteltua, vaan toiminta lähtee yksin vammaisesta henkilöstä, minkä fyysisen tai muun avun toteuttaa vammaisen ohjeiden mukaan avustaja. Edellyttää, että vammaisella henkilöllä on voimavaroja määrittellä avun sisältö ja toteutustapa. Avun tarve ei määräydy pääasiallisesti ulkopuolisen tahon toimesta. Voimavararajausta asetettu hyvin alhaiseksi, riittää, että kykenee jollain tavoin ilmaisemaan ja määrittelemään avun sisällön. Voimavararajausta arvioidaan aina sen mukaan, missä toimissa apua tarvitaan. Henkilöllä on riittävästi voimavaroja, jos hän pystyy</p>

			muodostamaan mielipiteensä ja ilmaisemaan kantansa niihin asioihin, joihin apu on haettu. Tässä voidaan käyttää avuksi eri kommunikaatiokeinoja. Avun tarpeen määrittely ei tule perustua täysin henkilön esittämiin näkemyksiin (vrt. valmennus ja tuki, asumisen tuki). Useimmiten kehitysvammaiset kykenevät nimenomaan vapaa-ajan toiminnoissa määrittelemään avun tarpeensa, jolloin henkilökohtainen apu on ollut mahdollinen.
	VALMENNUS JA TUKI	ASUMISEN TUKI	HENKILÖKOHTAINEN APU
TYÖN- TEKIJÄN VASTUU JA ROOLIT	Työntekijällä aktiivinen rooli toiminnan-ohjauksessa, josta seuraa myös vastuu . Työ tapahtuu vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden mukaan ohjatusti ja tukien päivittäistoiminnoissa ja antamalla tukea päivittäistoiimiin ja niiden toteuttamiseen liittyvien valintojen tekemiseen päätöksenteossa.	Työntekijällä aktiivinen rooli palvelun toteuttamisessa, josta seuraa myös vastuu . Työ tapahtuu vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden mukaan asiakassuunnitelman mukaisesti päivittäistoiminnoissa ja antamalla tukea päivittäistoiimiin ja tarvittaessa niiden toteuttamiseen liittyvien valintojen tekemiseen päätöksenteossa.	Työntekijällä on passiivinen rooli . Työntekijä tekee avustustehtävät, jotka vammaisen ihminen hänelle osoittaa joko työnantajana tai sovitusti asiakkaan asemassa työtehtävien määrittelijänä. Vastuu toiminnanohjauksesta on vammaisella henkilöllä itsellään. Työntekijä ei pääte avustustehtäviä, eikä ohjaa toimintaa.
HENKILÖS- TÖN OSAAMISEN VAADE	Tapauskohtaisesti kyllä . Esim. sosionomi, sosiaaliohjaaja, toimintaterapeutti, fysioterapeutti...	Pääsääntöisesti kyllä . Esim. lähihoitaja	Ei osaamisedellytystä. Vammaisen henkilö valitsee oman avuntarpeensa edellytysten mukaan kyvykkäimmän työntekijän.

Mitä tästä sanoo yk:n vammaisyleissopimus?

Nykyinen voimavarasäännös ja esitetyt eri palvelut voidaan tulkita olevan YK:n vammaisyleissopimuksen sekä vammaiskomitean antaman yleiskommentin mukaisia. YK:n vammaisyleissopimuksen 19 artikla b) kohta;

”Vammaisten henkilöiden saatavissa **on valikoima** kotiin annettavia palveluja sekä asumis- ja laitospalveluja **sekä muita yhteiskunnan** tukipalveluja, mukaan lukien henkilökohtainen apu, jota tarvitaan tukemaan elämistä ja osallisuutta yhteisössä ja estämään eristämistä tai erottelua yhteisöstä;”

YK:n vammaiskomitean yleiskommentti koskien art. 19 ja erityisesti henkilökohtaista apua. Normatiivinen sisältö kohta d);

”Vammaisen henkilö **johtaa** palvelua, tarkoittaen, että hän joko **sopii** palvelusta eri palveluntuottajien kanssa tai **toimii työnantajana**. Vammaisilla henkilöillä **tulee olla mahdollisuus räätälöidä** omaa palveluaan toisin sanoen **päättää** kuka, miten, koska, missä ja millä tavoin palvelu toteutetaan.”

Yleissopimus velvoittaa valikoiman yhteiskuntaa turvaamaan erityyppisiä asumis- ja tukipalveluita. Se ei velvoita henkilökohtaisen avun järjestämistä kaikissa tapauksissa, ottaen huomioon 19 artikla b) kohta sekä vammaiskomitean yleiskommentti 19 artiklan d) kohta.

Henkilökohtaisen avun valinnanvapauden edellytys tässä kontekstissa näyttäisi kuitenkin edellyttävän, että henkilö on kykeneväinen;

- a) sopimaan palvelusta, tai;
- b) vaihtoehtoisesti toimimaan työnantajana.

YK:n yleiskommentin mukaisesti henkilökohtaista apua täsmennetään vielä seuraavasti;

”Vammaisen henkilö, joka tarvitsee henkilökohtaista apua voi **vapaasti valita heille sopivimman** henkilökohtaisen avun järjestämistavan **ottaen huomioon vaatimukset, kyvyt** (kykenevyys), elämän olosuhteet, mieltymykset. Vaikka työnantajan vastuut olisi ulkoistettu, vammaisen henkilö **aina säilyy päätöksenteon keskiössä** avustamisen suhteen. Henkilökohtaisen avun **ohjaus/valvonta voidaan toteuttaa tuetun päätöksenteon avulla.**”

Yleiskommenttia voitaneen tulkita niin, että tilanteissa joissa vammaisen henkilö ei kykene sopimaan henkilökohtaisesta avusta tulee tämä toteuttaa tuetun päätöksenteon avulla.

Tilanteissa, joissa vammaisella henkilöllä ei ole kykyä valita hänelle sopivinta järjestämistapaa, voitaisiin tuettu apu tällöin järjestää vammaislain lakiluonnoksessa ehdotetulla valmennuksena ja tukena.

Asumisen tuki itsessään mahdollistaa myös saman tavoitteen toteutumisen. Jokaisen palvelun tuottamisen lähtökohdana on yksilöllisen avun tai tuen tarve.

Lisätietoja; Henrik Gustafsson, lakimies henrik.gustafsson@invalidiliitto.fi,
Elina Nieminen, lakimies elina.nieminen@invalidiliitto.fi